

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

Verksamhetsberättelse

1993 - 1994

**ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET**

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

1 juli 1993 - 30 juni 1994

1. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria

Genom ett donationsbrev av Wera Ekström instiftades Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning 1974. Stiftelsen bekostar bl.a. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria vid HSFRR med placering vid Stockholms Universitet, Arkeologiska institutionen.

Genom ett riksdagsbeslut överförs professuren till Stockholms Universitet fr.o.m. 1 juli 1994, men verksamheten kommer även framöver att bekostas av Gunnar Ekströms stiftelse. Detta beslut ligger i linje med Wera Ekströms intentioner som syftade till att upprätta en universitetsprofessur. Flyttningen innebär inte några förändringar beträffande verksamhetens inriktning.

När Kungl. Myntkabinettet under sommaren 1995 flyttar till egna lokaler på Slottsbacken 6 i Gamla Stan, kommer de lokaler som för närvarande disponeras av forskningsgruppen att sägas upp. Målsättningen för forskningsgruppen är att få nya, egna lokaler i samma byggnad som Myntkabinettet, vilket väsentligt skulle underlätta arbetet.

Forskning och undervisning är professurens huvuduppgifter. Detta kommer också att markeras genom att verksamhetsberättelsen hädanefter kommer att avslutas med en kortare artikel som redovisar aktuell forskning

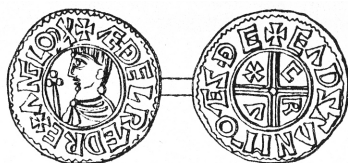
med anknytning till undervisningen. Den sammanfattning av den svenska forskningshistoriken som påbörjades i den förra årsberättelsen kommer också att fortsättas nedan och omfattar Bror-Emil Hildebrand och hans tid som riksantikvarie decennierna kring mitten av 1800-talet.

* * *

1800-talets början markerar en vändpunkt för den numismatiska forskningen i Sverige. Man kan säga att forskningen nu passerat det lågvattenmärke som utmärkte 1700-talets vanligtvis okritiska syn och brist på forskare som såg numismatiken som sin huvuduppgift.

Johan Henrik Schröder (1791-1857) får inleda perioden genom att han följde i Jacob von Engeströms fotspår vad gäller den vetenskapliga synen på mynten. Schröder hade 1820 utnämnts till prefekt vid Uppsala Universitets myntkabinett. I sitt inträdestal till Vitterhetsakademien kunde han, med ledning av myntfynden, konstatera att Olof Skötkonungs mynt är de äldsta svenska. Han påpekade också att den vikingatida myntningen i Sigtuna följdes av ett uppehåll i myntningen fram till högmedeltiden. Han indelade medeltidsmynten i grupper efter motiv oavsett variationer i bokstäver och menade att bokstäverna syftade på myntorten och inte på kungen som man tidigare trott. De sedan Brenners tid använda bestämningarna fick härigenom revideras i grunden. Schröder publicerade också bl.a. den anglosaxiska samlingen i Uppsala. Med sitt verksamhetsfält i Uppsala fick Schröder betydelse för framväxten av de regionala myntkabinetten med anknytning till universiteten.

Ett definitivt genombrott för en ny forskartradition kom med Bror Emil Hildebrand (1806-1884). Hildebrand hade 1829 lagt fram en avhandling om de engelska vikingatida mynten i samlingen i Lund. Detta arbete gav honom kontakt med Christian Jörgensen Thomsen i Köpenhamn som blev

Fig. 1. Hildebrands arbete om de anglosaxiska mynten i svenska fynd gjorde honom till vår förste internationellt kände numismatiker. Här illustrerat med ett ex. av Æthelræd II:s Crux typ präglad ca 991-997 och förebild för de äldsta svenska mynten präglade under Olof Skötkonung i Sigtuna ca 995.

Hildebrands promotor och lärofader under några kritiska år fram till 1832, då han erhöll anställning som biträde vid Kungl. Myntkabinettet (KMK) i Stockholm av den dåvarande riksantikvarien Johan Gustav Liljegren. Med sin utomordentliga arbetskapacitet blev Hildebrand snabbt Liljegrens allt i allo. Hildebrand blev sedan riksantikvarie efter Liljegrens död 1837 och hans insatser för Statens Historiska Museum och KMK kan inte överskattas. Vid sidan av sina många arbetsuppgifter som riksantikvarie och museichef var det Hildebrands uppgift att ta emot och katalogisera myntfynden vars antal nu steg explosionsartat. Vid denna tid behölls inte fynden intakta utan man byggde upp systematiska samlingar för de olika ländernas mynt. Vissa fynd eller delar av fynd har emellertid bevarats. För de fynd där mynten lades in i resp. systematiska samling finns emellertid de arkivaliska fyndlistor som Hildebrand gjorde i samband med att fynden inlöstes. Dessa listor finns i 100-tal och utgör idag ett ovärderligt material för forskningen. Hildebrand lyckades också få väsentligt ökade anslag till verksamheten och samlingarna kunde under hans tid flytta från Kungl. Slottet, via Skeppsbron, till nybyggda lokaler i Nationalmuseum.

Hildebrands mest kända arbete är de två utgåvorna 1846 och 1881 av beskrivningen av de anglosaxiska mynten i KMK. Denna del av samlingen är för perioden ca 973-1051 den främsta i världen p.g.a. av de rika myntfynden och den senare utgåvan är fortfarande standardverket. Katalogerna gjorde Hildebrand känd internationellt. Hans kronologiska indelning av typerna, som byggde på fynden, fick emellertid en del kritik i England och först i mer modern tid har den allmänt accepterats som grundläggande.

Hildebrands forskning beträffande de svenska mynten blev p.g.a. andra arbetsbördor mer begränsad än han själv hade önskat. Redan under Lundatiden 1831-1832 påbörjade han ett arbete som ger en antydning om vad han hade kunnat åstadkomma om han riktat sin energi mot detta område. Mot slutet av sin karriär publicerade han emellertid två viktiga fynd (Dimbo, Västergötland, 1870 samt Eskilstuna, Södermanland, 1879) som är

Fig. 2. Två mynttyper från Johan Sverkersson resp. Knut Långe illustrerade av Hildebrand i fyndredogörelser i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsbladet 1875 och 1879.

grundläggande för myntningen under Johan Sverkersson 1216-1222 resp. Knut Långe 1229-1234. Vidare publicerade han ett viktigt fynd (Petersberg, Skänninge, Östergötland, 1877) med brakteater och örtugar från Albrekt av Mecklenburg 1364-1389 samt wittenmynt från Hansestäderna m.m..

Hildebrand ordnade samlingarna i KMK och gjorde mycket omfattande förvärv såväl inom Sverige som i samband med ett otal resor till utlandet. P.g.a. de knappa anslagen för inköp skedde förvärven ofta som byten varvid dubletter ur fynden användes. En mycket stor del av de världsomspännande systematiska samlingarna i KMK är ett resultat av Hildebrands verksamhet.

Carl Johan Tornberg (1807-1877) var arabist med professur i orientaliska språk i Uppsala och senare i Lund. Han anlätades flitigt för att bestämma de islamiska mynten i de svenska fynden och han skrev otaliga fyndlistor. Hans stora arbete om dessa mynt, Numi Cufici, 1848, blev för de islamiska mynten nästan vad Hildebrands verk blev för de anglosaxiska. Att hans verk inte blev ett internationellt standardverk får till stor del tillskrivas det faktum att den byggde på ett begränsat antal mynt och därför inte täckte materialet på ett tillfredsställande sätt. Om Tornberg, i likhet med Hildebrand, hade gett ut en andra utgåva när samlingen i KMK hade mångdubblats hade den säkert fått större betydelse internationellt. Tornberg utgav vidare ett flertal kompletterande artiklar och även enskilda fyndpublikationer. Han var väl insatt i den islamiska historien och utgav en krönika (al-Kamil, av Ibn al-Athir) som bl.a. täcker vikingatiden.

Gustav Lorichs (1785-1855) var ambassadör och privatsamlare med verksamheten förlagd till Madrid. Hans insatser gäller inte material som är relaterat till Sverige eftersom han huvudsakligen arbetade med ett antikt material som i Sverige ännu inte hade uppmärksammats i någon högre grad. Hans samling var internationellt berömd och beskrevs ibland som den främsta myntsamlingen i privat ägo på sin tid. Det han behandlade i sina publikationer var också de antika mynten.

Trots att 1800-talets mitt inom numismatiken domineras av de stora, systematiskt upplagda katalogerna får man inte glömma bort det vetenskapliga arbete som ligger bakom utarbetandet av katalogerna. De slutsatser som katalogerna är ett resultat av presenteras normalt som ett faktum och det hade varit intressant om katalogerna även hade omfattat diskuterande avsnitt om olika problem. Hildebrands gestalt dominerar perioden på samma sätt som Brenner dominerade 1700-talet, men i Hildebrands fall är det ett positivt inflytande. En sida av Hildebrands verksamhet som inte berörs i högre grad är de livliga kontakter han hade med privata samlare i samband med förvärv och byten till Kungl. Myntkabinettet. Dessa kontakter hade säkert stor betydelse för det som utmärker forskningen under 1800-talets slut då en stor del av forskningen utfördes av privatsamlare amatörer.

2. Forskning och publicering

Vikingatid

I *Commentationes*-serien har arbetet fortsatt med ett flertal volymer som skrivits av utländska författare. Förhoppningsvis kommer det redaktionella arbetet att kunna gå snabbare under nästa år. Följande volymer finns nu i olika stadier av bearbetning.

A. V. Fomin: *Four Ninth-Century Russian Hoards with Coins from the Islamic World and Khazaria*.

T. Berga: *Finds of Viking-Age Coins in Latvia*.

N. Kotljar, A. Medyntseva och E. Melnikova: *The Grivnas in the Burge Hoard*.

V. M. Potin, *Der Schatz von Archangelsk*.

Ett synnerligen omfattande arbete om fynden av islamiska mynt av Thomas N. Noonan kommer också att utges i serien och manuskript kan förväntas under det kommande året.

Tre volymer i *Commentationes*-serien skrivs av författare inom Numismatiska forskningsgruppen: Kenneth Jonsson, Gert Rispling och Brita Malmer.

Jonssons arbete, *Finds of Viking-Age Coins in Sweden*, består av en sammanställning av de vikingatida fynden i Sverige och en översiktlig analys av dem, samt en översikt över motsvarande övriga fynd i Nordeuropa. Nya svenska fynd har registrerats fortlöpande och uppgår vid verksamhetsårets slut till totalt 2.300 fynd och 225.000 mynt. Antalet utländska fynd uppgår till 2.900 med sammanlagt 375.000 mynt.

Risplings arbete har titeln *Arabische und pseudoarabische Münzen in schwedischen und anderen Sammlungen und Funden der Wikingerzeit. I. Katalog von Nachahmungen arabischer Münzen*.

Brita Malmer har fortsatt sina studier om Skandinaviens äldre mynthistoria. Arbetet kommer att publiceras i *Comm. NS 9* och har arbetsnamnet *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Boken har ett beräknat omfång på ca 600 sidor inklusive ca 125 dubbelplanscher med fotografier och handritade inskrifter. Tillsammans med den 1989 publicerade preliminära studien *The Sigtuna Coinage c. 995-1005, Comm. NS 4*, omfattar materialet nu ca 2.000 stampar. Med hjälp av läsliga inskrifter, innehållande kungens, landets eller myntortens namn samt stampkopplingar med dessa, kan ungefär en fjärdedel av stamparna med säkerhet fördelas på ett sydligt (=Danmark)

och ett mellansvenskt (=Sigtuna) myntningsområde. Resten av stamparna har varken begripliga inskrifter, med uppgift om myntningsområde, eller kopplingar till sådana inskrifter. I första hand med hjälp av stilanalys kan emellertid huvuddelen av dessa "stumma" stampar med stor sannolikhet hänföras antingen till Danmark eller till Sigtuna.

Anglo-skandinaviska mynt, dvs imitationer av samtida engelska mynt, förekommer i de flesta myntfynd från vikingatiden. Detta slags mynt har intresserat forskningen sedan början av 1700-talet, men en mera systematisk bearbetning av hela materialet har hittills inte kunnat ske. Genom den aktuella publikationen får forskningen till sitt förfogande ett stort och väldaterat källmaterial, inte bara till de skandinaviska ländernas tidiga ekonomiska och politiska historia. Inskrifter, myntbilder och symboler lämnar värdefulla bidrag även till kunskapen om mera speciella problem som exempelvis Sveriges kristnande eller förmågan att läsa och skriva ("literacy") under sen vikingatid. Tryckning beräknas kunna ske under läsåret 1995-1996.

Inom CNS-serien har arbetet under året avsett fortsatt arbete med framförallt Blekingevolymen.

Medeltid och nyare tid

I en ny serie, *Stockholm Studies in Numismatics*, vid Stockholms Universitet, utgör Ivar Leimus' avhandling om myntningen i Baltikum på 1500-talet den första volymen i serien. Den har blivit försenad men utkommer under nästa verksamhetsår.

Övrigt

Kenneth Jonsson är tillsammans med William Metcalf vid American Numismatic Society, New York, redaktör för ett nyhetsbrev, *Coins and Computer Newsletter*, som kommer ut med två nummer per år och behandlar datoranvändning inom numismatiken.

3. Undervisning

Numismatik ingår som ett avsnitt i grundkursen på A- (mynthistoria ca 100-1500) och B-nivå (teori och metod) vid Arkeologiska institutionen, liksom i motsvarande distansundervisning på Gotland. Undervisningen handhas liksom tidigare av Kenneth Jonsson.

Sedan några år tillbaka sker även handledning vid uppsatsskrivning på C-betygsnivå i arkeologi. Uppsatserna har hittills koncentrerats till vikingatida mynt (tyska, engelska, böhmiska) i svenska fynd, men har i år även

omfattat medeltida mynt. Avsikten med uppsatserna är dels att genom en systematisk, målinriktad forskning kunna bearbeta större materialgrupper, dels att få fram en ny generation numismatiker, och slutligen att skapa förutsättningar för en numismatisk forskarmiljö. Uppsatserna har hittills gett många nya resultat och avsikten är att uppsatserna i förkortad och redigerad form ska ges ut i en ny rapportserie.

Vid Arkeologiska institutionen framlades under läsåret följande B- och C-uppsatser, med Kenneth Jonsson (C-uppsatser) och Christoph Kilger (B-uppsats) som handledare.

B-uppsats

Ewa Wennerstrand, Stademynt i svenska skatter från yngre vikingatid. 1994.

C-uppsatser

Ulrika Bornestaf, Skånska borgarkrigsmynt 1241-1377. En kronologisk och korologisk studie. 1993.

Richard Kjellgren, Myntningen i Friesland under vikingatiden. 1993.

Lennart Ruus, Präster och prelater. En studie av mynt präglade av Kölns ärkebiskopar under sen vikingatid. 1993.

Susanne Svensson, Vikingatida myntprägling i Toul och Verdun. 1993.

4. Konferenser och andra engagemang

1993

Åbo, 20-22 augusti. Nordisk Numismatisk Unions möte (Jonsson).

Stockholm, Hässelby slott, 27 augusti-2 september. *12th Viking Congress* (Jonsson och Malmer). Replik till Michael Metcalfs keynote-föreläsning, *Means of payment* (Malmer).

Nyköping, 3-9 september. Borgkonferens: *Castella Maris Baltici 2*. Föredrag: *Castles and coinage 1250-1300* (Jonsson).

Vejle, 12-19 september. 19:e Nordiska Arkeologkongressen (Malmer).

Tübingen, 20-22 september. *Konferens*: *Coinage and monetary circulation during the pre-Islamic/Islamic transition period* (Rispling).

Tübingen, 23 september. Deltagande i det årliga (denna gång sista) mötet mellan det internationella sakkunnigrådet ("Beirat") och representanter för Tübingens universitet resp. Volkswagenstiftelsen angående verksamheten vid universitetets myntsamlings och den därmed knutna forskartjänsten i

islamisk numismatik (Rispling).

Stockholm, 12 oktober. *Svenska Numismatiska Föreningen*. Föredrag: Goten – svensk eller dansk? (Jonsson)

Moskva 31 oktober - 7 november. *Studieresa* till Moskva, Smolensk och Gnëzdovo, med besök bl.a. på myntkabinetten i Historiska museet och i Pushkinmuseet. Föredrag vid Moskvas universitet: The coin import to the Northern Lands in the Viking Age (Jonsson).

Sigtuna, 11 november. *Sigtuna Hembygdsförening*. Föredrag: Myntning och myntfynd i Sigtuna (Malmer).

Isegran, Frederikstad, 19-20 november. *Konferens*: Data och numismatik. Föredrag: Datagruppens strategi inom Commission Internationale de Numismatique. Tyska mynt i vikingatida svenska fynd (Jonsson).

Stockholm, 22 november. Stockholms Universitet. *Arkeologikurs*. Numismatik, teori och metod (Jonsson).

Köpenhamn, 8-10 december. Studier vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (Malmer).

Helsingfors, 14-15 december. *Studier* vid Finlands Nationalmuseum, Myntkabinettet (Malmer).

Köpenhamn, 30 december. *Studier* vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (Jonsson).

1994

Linköping, 17 januari. Studieförbundet. *Arkeologikurs*. Grundkurs i numismatik (Jonsson).

Visby, 24 januari. *Studier* vid Gotlands Fornsal (Malmer).

Visby, 3 mars. Högskolan på Gotland, *Arkeologikurs*. Numismatik, teori och metod (Jonsson).

Warszawa och Kraków 11-17 april. *Studieresa* med besök på myntkabinetten på Kungl. Slottet, Arkeologiska museet samt Nationalmuseum (Jonsson och Kilger). Dessutom *styrelsemöte* inom Internationella numismatiska kommissionen. Föredrag vid Polska Vetenskapsakademien: New methods in numismatics – Viking Age and Middle Ages (Jonsson).

Köpenhamn, 2-3 maj. *Studier* vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (Malmer).

Hilleröd, 4 maj. *Studier* i Frederiksborgs slott, Bruuns samling (Malmer).

Oslo, 5-6 maj. *Studier* i Universitets myntkabinett, samt *seminarium* om anglosaxiska imitationer (Malmer).

5. Datorisering och forskarkontakter

På B- och C-betygsnivå handleds studenter vid uppsatsskrivning. Databearbetning utgör ett viktigt led i analysen av myntmaterialet. Antalet registrerade och bearbetade mynt i samband med uppsatsskrivning uppgick under läsåret till ca 4.600 ex.

Vid verksamhetsårets slut var ca 125.000 poster registrerade på data. Tillväxten av poster har varit speciellt stark inom det vikingatida materialet, liksom för litteratur (auktions- och lagerkataloger). Mindre insatser har också inletts inom det svenska området, där tillväxten framöver kan beräknas bli stor.

Ämne	Område	Period	Antal poster
Mynt	Sverige	Medeltid	900
		Nyare tid	500
	Islamiska områden	Vikingatid	35.000
		Medeltid	22.000
	Tyskland	Vikingatid	20.700
	England	Vikingatid	28.300
	Baltikum	Medeltid	1.200
	Danmark	Medeltid	2.000
	Diverse	Vikingatid	1.500
	Fynd	Sverige	Vikingatid
Medeltid			100
	Europa	Vikingatid	2.900
Diverse	Europa	Typer, myntmästare etc.	2.400
Litteratur	Hela världen	Antik till nutid	300
Auktions- och lagerkataloger		Antik till nutid	6.700

Databaserna används mycket i den forskning som bedrivs kan bl.a. utnyttjas för att få fram en mängd statistik.

Flera forskarbesök från Östeuropa har ägt rum under året: Elena Melnikova, Tamara Pushkina, båda från Ryssland, samt Nikolaj Kotljjar, Ukraina, och Boris Paskiewicz, Polen.

Besök inom islamisk numismatik har gjorts av Thomas S. Noonan i samband med kompletterande forskning för hans omfattande katalogarbete över fynden, där de svenska fynden utgör det viktigaste materialet p.g.a. sitt omfång och det faktum att materialet är beskrivet eller bevarat.

6. Bibliotek och arkiv

B. Ahlström Mynthandels fotoarkiv, som täcker auktions- och lagerkataloger under en 30-årsperiod, har kunnat förvärfvas genom ett frikostigt anslag från Gunnar Ekströms stiftelse. Arkivet omfattar ca 4.500 negativ samt kopior med tonvikt på svenskt material. För framförallt den svenska mynthistorien finns här ett synnerligen rikt material som kan utnyttjas vid framtida forskning eftersom svenska mynt från Gustav Vasa och framåt till största delen befinner sig i privat ägo.

Ett större antal standardverk m.m. har förvärvats under året. Totalt uppgår nytillskottet till ett 50-tal volymer. Bl.a. har en satsning skett på att införskaffa standardverk över antika mynt, t.ex. Crawford, *Roman Republican Coinage*, och Burnett, Armandry, Ripolles, *Roman Provincial Coinage* I. Vidare har ytterligare två volymer (*Ancient Greek Coins*, *Medieval Coins*) i serien *World of Coins* inköpts för att bl.a. kunna användas i undervisningen. Serien omfattar totalt fem volymer och täcker tillsammans en stor del av världens mynthistoria.

7. Personalia

Brita Malmer har lämnat sina administrativa uppgifter inom CNS-projektet för att helt kunna ägna sig åt forskning.

Kenneth Jonsson har övertagit redaktörskapet för Commentationes-serien liksom för CNS för de närmaste åren.

Linda Rispling avslutade sitt arbete som ungdomspraktikant under juli.

Wivianne Runskel arbetade som sekreterare från oktober 1993 till februari 1994.

Fil. kand. Christoph Kilger tillträdde 1993-10-01 en doktorandtjänst i numismatik och penninghistoria vid HSFR, med Kenneth Jonsson som handledare. Tjänsten placerades vid Stockholms Universitet, Arkeologiska institutionen, arbetsplatsen ligger i Numismatiska forskningsgruppens lokaler. Kilgers avhandling kommer att behandla mynthistorien under vikingatiden inom den del av det västslaviska området som i stort motsvarar det forna Öst

tyskland. De under mer än 100 år livligt debatterade myntgrupper som går under namnet Sachsen-(Wenden)pfennige ingår här. Även kontakterna mellan detta område och Sverige kommer att behandlas och blir ett inlägg i den omfattande debatt som pågår om kontakterna mellan Sverige och de slaviska områdena under vikingatiden.

8. Tryckta skrifter

Kenneth Jonsson

En ärkebiskoplig mynttyp präglad i Bremen? *NNUM* 1993:7, 120-125 (tillsammans med P. Ilich).

Artiklar London (mynt), Lund (mynt), Lübeck (mynt), Lödöse (mynt). *NE* 12. Höganäs 1993.

The routes for the importation of German and English coins to the Northern Lands in the Viking Age. *Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990* (red. B. Kluge). Sigmaringen 1993, 205-232.

Möre i ett numismatiskt perspektiv. *Möres kristnande* (red. H. Williams). Uppsala 1993, 117-144.

Internationella numismatiska kommissionen. *NNUM* 1994:1, 10-11.

Italian coins from the IX-XIth centuries found in Sweden. *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini* XCV (1993). Milano 1994.

Artiklar myntcirkulation, myntfynd. *NE* 13. Höganäs 1994.

A Gotlandic hoard from the early Viking Age. Festskrift till Birgit Arrhenius (red. T. Hackens). *Pact* 38, IV.9, 449-456.

Databearbetning av mynt vid Numismatiska forskningsgruppen. *NNUM* 1994:5, 80-85.

Computer survey (3). *CCN* 3 (1994), 8-10.

The coinage of Cnut. *The reign of Cnut* (red. A.R. Rumble), London 1994, 193-230.

Brita Malmer

Vera Hatz och CNS-projektet. *NNUM* 1993:7, 118-120.

Methodological Problems in Editing and Evaluating the Swedish Viking-Age Coin Hoards. II. *Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990* (red. B. Kluge), Sigmaringen 1993, 233-241

A Small Long Cross Die-chain from the Early 11th Century Associated with the Sigtuna Coinage. Festschrift till Birgit Arrhenius, *Pact* 38, IV.9, 469-475.

Översättning av Marion Archibald, Skandinavisk Ethelred-imitation funnen i England, *SNT* 1993:6, 148-150.

Gert Rispling

An 'Ayyâr coin from Sistan. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3rd series, vol. 3, part 2, July 1993, 215-217 (tillsammans med C.E. Bosworth).

Ungarische Beiträge zur islamischen Numismatik. *HBN* 36/38 (1982/84, tr. 1993), 119-134.

Recension av Stephen Album, A Checklist of Popular Islamic Coins. *SNT* 1994:1, 20-21.

Förkortningar

CCN – *Coins and Computers Newsletter*. Stockholm/New York.

CNS – *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*. Stockholm 1975–.

Comm. NS – *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova Series*. Stockholm 1987–.

HBN – *Hamburger Beiträge zur Numismatik*. Hamburg.

NE – *Nationalencyklopedin*. Höganäs.

NNUM – *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. Köpenhamn.

NNÄ – *Nordisk Numismatisk Årsskrift*. Köpenhamn, Oslo, Stockholm, Helsingfors.

SNT – *Svensk Numismatisk Tidskrift*. Stockholm.

9. Numismatiska forskningsgruppen 1/7 1993 – 30/6 1994

Besöksadress: Sandhamnsgatan 52 A, nb.

Postadress: c/o Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm.
Telefon: 08-783 94 00 (växel).
Telefax: 08-662 17 68.

Föreståndare: Professor Kenneth Jonsson, tel. 783 94 41. Lyckebyvägen
7, 121 52 Johanneshov, tel. 659 82 60.

Malmer, Brita, professor emerita, tel. 783 94 40. Mölna vändplan 6, 181 61
Lidingö, tel. 766 49 44.

Rispling, Gert, FK, JK, antikvarie, tel. 783 94 37. Hangarvägen 1, 183 61
Täby, tel. 756 56 62.

Rispling, Linda, ungdomspraktikant, tel. 783 94 28. Smedstorpsvägen 9,
147 92 Grödinge, tel. 530 262 86.

Wivianne Runske, sekreterare, tel. 783 94 28. Krokvägen 70, 141 31 Hud-
dinge, tel. 711 89 61.

Christoph Kilger, FK, doktorand, tel. 783 92 76. c/o Gårder, Högbergsgatan
32, 116 20 Stockholm, tel. 641 55 84.

Erik Magnussons myntning i Lund 1357-1359

Ulrika Bornestaf och Kenneth Jonsson

Inom den mycket omfattande gruppen av s.k. borgarkrigsmynt, som utgavs i Danmark och Skåne 1241-1377, förde Hauberg (Hbg) en särpräglad typ (Hbg 1/MB 678) till Valdemar Atterdags myntning i Lund (fig. 3.1). Typen har senare mer utförligt behandlats av Galster (1972) och senare av Jensen (1984) i samband med ett danskt fynd och då daterats till perioden 1354-1359 (jfr även Grinder-Hansen 1994, 194). Den har även behandlats i samband med en analys av skatt- och lösfynden av borgarkrigsmynt präglade i Lund och Halland (Bornestaf 1993). Den hör följaktligen till den svenska perioden efter att Magnus Eriksson 1332 köpt Skåne. Avsikten här är att närmare undersöka typen ifråga och se hur den passar in i myntningen i Lund.

Myntträten i Lund var delad mellan kungen och ärkebiskopen. Det finns inga skriftliga dokument som medger att man kan fastställa när myntträten delades, men med ledning av myntens motiv har det skett under Erik Lam 1137-1146 (Posselt 1985, 212-213). Att ärkebiskopen hade en andel på 1/4 i myntningen framgår av ett dokument från 1213 (*KDM* nr 27). Mynttyperna visar ofta kungens bild på åtsidan och ärkebiskopens på frånsidan. Motiven har också ofta en påtaglig kyrklig anknytning. Såväl antalet Lundatyper som skriftliga dokument, där termen "nya skånska penningar" eller "gångse (usualis) skånst mynt" används flitigt (*DS* 5819 [1357], 5986 [1358], 6452 [1361] etc.), tyder på att myntindragningar i beskattningssyfte skedde årligen. Det betydde att varje typ endast var gångbar under ett år med början vid Mickelsmäss (29 sep.) eller en vecka dessförinnan (under Valdemar Atterdag redan 16 augusti) (Galster 1972, 181-182).

I en av massgravarna vid Korsbetningen efter slaget vid Visby mellan Valdemar Atterdags här och det gotländska folkuppbådet 27 juli 1361 ingick en börs med två Lundatyper som fanns i 1 resp. 125 ex. (Thordeman 1932). Skatten måste ha tillhört en av Valdemars soldater och typen med 125 ex.

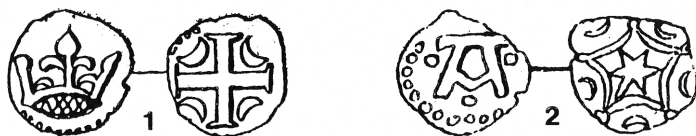

Fig. 3. Mynttyper präglade i Lund under Erik Magnusson 1357-1359.

kan därför dateras till perioden sep. 1360 - sep. 1361. Med hjälp av tre andra depåfynd, Rönne (Bornholm), Landskrona (Skåne), samt Eldsberga (Halland) kan den relativa ordningen fastställas för de typer som utgavs åren dessförinnan (tabell 1). Under förutsättning att varje typ var gångbar ett år präglades, enligt denna kronologi, typen MB 678 under 1357/58. Som nämnts tidigare skiljer sig denna typ markant från övriga Lundatyper. När Skåne 1332 knöts till det svenska riket fick det uppenbarligen inga följder för Lundatypernas utseende vare sig motiv- eller stilmässigt. Vilka orsaker kan då ligga bakom att just denna typ, MB 678, fick ett annat utförande? För att finna ett svar på denna fråga är det lämpligt att först redogöra för den politiska historien.

MB	Datering	Tune	Rönne	Landskrona		Eldsberga	Visby	Lunna Sörgård
				A	B			
Magnus E.								
671	?	1	-	-	-	-	-	-
674	?	-	-	-	-	-	-	-
648	?	-	2	-	-	-	-	-
660	?	-	-	-	-	-	-	-
673	?	-	8	-	-	-	-	-
664	?	-	9	1	-	-	-	-
659	?	-	12	2	?	-	-	-
665	1356/57	-	8	13	-	-	-	-
Erik M.								
678	1357/58	8	-	8	10	9	-	-
654	1358/59	-	1	120	129	13	-	-
Magnus E.								
435	1359/60	-	-	-	-	22	1	-
Valdemar								
656	1360/61	-	-	-	-	355	125	1

Tabell 1. Skattfynd med Lundatyper präglade åren före och efter Erik Magnusson. Alla typer som ingår i skatterna är inte redovisade. Källa: Bornestaf 1993, DMS, Golabiewski 1983, Jensen 1979, Thordeman 1932. För Landskronafyndet finns två avvikande arkivaliska listor där Jensen (B) bygger på Haubergs avskrift (1889) av arkivlistan. Senare har en annan, samtida, lista identifierats av Rasmusson. Denna lista, som ger en mer detaljerad och delvis avvikande bild, har använts av Bornestaf (A). Haubergs lista rymmer antingen egna tolkningar eller bygger på ytterligare information som inte finns i ursprungslistan, vilken ger mycket knapphändig information. Tune, Visby och Lunna Sörgård (Närke) är alla belägna utanför Lundamynten naturliga cirkulationsområde.

Efter ärkebiskop Peter Jönsson Galens död 1355 utsågs Jakob Kyrning till hans efterträdare samma år. Likaledes samma år uppstod en konflikt mellan ärkebiskopen och kronan genom att ärkebiskopsgodsens konfiskerades genom hertig Bengt Algotsson, som var Magnus Erikssons närmaste man och rådgivare (Sjöstedt 1954, 206). I Kalmar året därpå, 17 okt. 1356, inledde Magnus Erikssons äldste son Erik ett uppror riktat mot hertig Bengt Algotsson som han nu förklarade fejd mot. Från Kalmar drog Erik med en här till Lund (30 okt.) och intog därefter (27 december eller tidigare) Varbergs slott. Efter att hertig Bengt flytt från Sverige kom Erik och hans far Magnus 14 jan. 1357 överens om att förlikas genom en skiljedom. Domen (28 april) resulterade i att landet delades och på Eriks lott föll Skånelandskapen (utom norra Halland), större delen av Småland, Östergötland samt Finland. Erik, som redan 1344 valts till faderns tronföljare, antog nu kunganamn. Eriks yngre bror Håkan hade 1355 blivit kung i Norge och Eriks besvikelse över att själv endast vara tronföljare men inte kung i Sverige har antagits vara en viktig orsak till hans uppror. De drivande krafterna bakom upproret var emellertid rådsaristokratin.

Erik hade fått hjälp av hertig Albrecht d.ä. av Mecklenburg som bistått med trupper när upproret började. Albrecht erhöll här för bl.a. Skanör och Falsterbo på 12 år och hans två söner fick södra Halland som ärftligt hertigdöme (Sjöstedt 1954, 5-9, 20). Den 6 september 1357 slöt Erik i Doberan ett förbund med de rendborgska grevarna riktat mot Valdemar. Dessa hade tillsammans med andra stormän samtidigt brutit med Valdemar (Sjöstedt 1954, 29-30).

I oktober 1357 uppbadade Erik befolkningen i landskapen norr om Mälaren, d.v.s. i Magnus område, och inför detta hot föll Magnus undan och en ny uppgörelse ingicks 22 november 1357. Under en tid av två år fick Erik Stockholms slott samt Dalarna, Södermanland, Västmanland samt nästan hela Uppland. Hälften av intäkterna skulle emellertid tillfalla Magnus (Sjöstedt 1854, 30-32).

Valdemar mottog 9 januari 1358 en krigsförklaring från Erik samt hertig Albrecht m.fl. Några krigshandlingar är inte kända under de följande månaderna, men i april gick Valdemar till offensiven mot oppositionen inom Danmark (Sjöstedt 1954, 153). Från sommaren 1358 skedde händelserna slag i slag i Skåne. Efter 15 augusti 1358 kom hertig Albrecht till Skåne med en här och omkring 20 september skedde en landstigning, eller snarare ett strandhugg, på Själland (Sjöstedt 1954, 246, not 5). Valdemar och hans fiender, däribland Albrecht, förhandlade också om fred i Helsingborg. Erik, som 19 september var i Stockholm, var 9 oktober i Lund (Sjöstedt 1954, 38).

Sannolikt under oktober eller början av november 1358 utbröt fientligheter på nytt mellan Erik och Magnus. Magnus var nu i förbund med Valdemar och de

träffades i Köpenhamn i början av 1359. Därefter har Valdemar företagit ett krigståg i Skåne och Lister och bl.a. erövrat Sölvesborgs slott. Magnus skall ha lovat Helsingborgs slott till Valdemar som belöning för hans medverkan, men alliansen sprack och Valdemar återvände till Danmark (Sjöstedt 1954, 42-43). Erik kom, efter rustningar i Mellansverige, med en här till Skåne före 13 april 1359. Omkring 1 juni förliktes Magnus och Erik på nytt, men villkoren är inte kända och 20 juni avled Erik, sannolikt i pesten. Magnus kunde nu överta makten även i Eriks riksdal, vilket bekräftades vid ett möte med stormännen i Söderköping 18 november 1359 (Sjöstedt 1954, 48-52). Skåne hamnade härmed åter under Magnus väld, men bara tillfälligt, eftersom Valdemar nu grep tillfället att erövra Skåne, vilket skedde redan 1360.

Att Eriks uppror formellt riktade sig mot hertig Bengt skulle kunna antyda en allians med ärkebiskopen, men om så var fallet visade händelseutvecklingen våren 1359, då Erik lät fängsla ärkebiskop Jakob i Åhus (Sjöstedt 1954, 43-47), att alliansen inte blev långvarig eller att den inte varit en realitet. Av sigillvittnen och löftesmän i urkunder under upproret fram till förlikningen 28 april 1357 framgår i alla fall att ärkebiskopen tillhörde Eriks parti (Sjöstedt 1954, 24).

Eriks uppror hade bl.a. finansierats genom lån i utlandet och han var säkerligen i behov av pengar. En stor del av intäktskällorna i Skåne hade redan pantsatts av Magnus för att klara av skulden för förvärvet av landskapen. Ingen skriftlig källa nämner emellertid att kungamaktens andel i myntverket i Lund hade pantsatts. År 1333 befallde Magnus att en skuld skulle utbetalas från myntverket i Lund (*DS* 3030) och 1343 erkände Valdemar att han sålt de skånska landskapen och alla rättigheter, inkl. "monetam" (myntverket [i Lund]) till Magnus (*DS* 3741). Det finns därför all anledning att tro att intäkterna från myntningen i Lund utgjorde en viktig ekonomisk resurs för Erik. Av de två mynttyper som, enligt kronologin ovan, utgavs medan Erik var kung i Skåne skiljer sig den andra, MB 654 (fig. 3.2), inte stilmässigt från tidigare typer. Helt annorlunda är det med den första typen, MB 678, vars stil är markant avvikande även om motivvalen, en krona resp. ett kors, är nog så vanliga. Den inbördes kronologin för dessa typer bygger främst på skatten från Landskrona. Rönneskatten skulle kunna tyda på att MB 654 var den äldre, men skatten har en ovanlig sammansättning genom att den saknar en dominerande typ utan istället innehåller flera jämnstarka typer och är därför mindre utslagsgivande för dateringen. Stamparna för MB 678 kan ha tillverkats av en gravör som hämtats utifrån och motivens utformning kan peka på att han var influerad av äldre svenska och norska mynttyper. De enda myntverken inom Eriks svenska rikshalva låg i Kalmar och Söderköping, där myntningen sedan 1354 enbart utgjordes av brakteater. Även om skriftliga eller andra belägg saknas är det troligt att dessa myntorter deltog i utmyntningen av tvåsidiga mynt före 1354. En gravör från en av dessa orter kan ha varit ansvarig för tillverkningen av stamparna till

MB 678. Om så var fallet kan det också tyda på en schism med ärkebiskopen i Lund, där Erik kanske tagit över hela myntverket, vilket markerats med att han kallade in sin egen personal.

Jensen (1984) har också diskuterat frågan om MB 678 är en skånsk eller själländsk typ med utgångspunkt från att den är känd i minst fem lösfynd på Själland. Han finner inte att skälen är tillräckliga för det senare alternativet. Bornestaf (1993) redovisar fem skånska lösfynd. För denna period, då man för Valdemar med hjälp av skriftliga källor endast kan belägga en själländsk myntning i Roskilde 1356 (Hbg 1/MB 680), får man räkna med att skånska typer cirkulerade på Själland även om tyska, engelska och franska mynt dominerade där.

De Lundatyper som förts till Magnus Eriksson och Valdemar uppträder i mycket varierande antal i lösfynden inom deras naturliga cirkulationsområden i Skånelandskapen och på Bornholm (fig. 4). Antalet ex. varierar

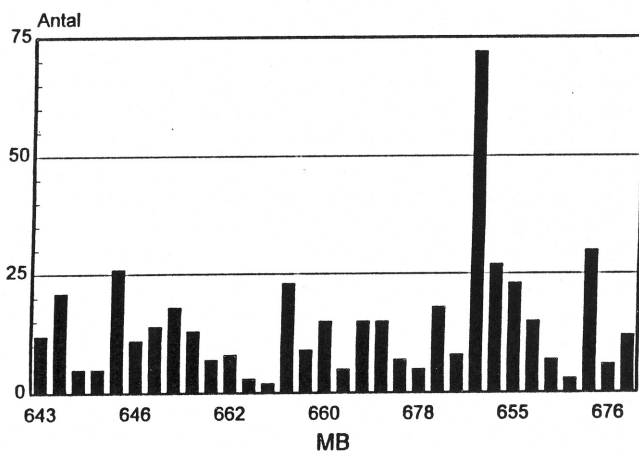

Fig. 4. Antal lösfynd i Skånelandskapen och på Bornholm av Lundatyper präglade under Magnus Eriksson, Erik Magnusson och Valdemar Atterdag (Bornestaf 1993).

mellan 2 och 72. En del av dessa skillnader kan förklaras av att några typer inte är präglade i Lund utan väster om Öresund. Det bör emellertid endast gälla ett mindre antal av dessa typer. Uppgifter om antalet danska lösfynd där under utarbetande av Keld Grinder-Hansen (jfr Grinder-Hansen 1994). Uppgifterna om antalet lösfynd i de olika områdena är heller inte jämförbara eftersom fyndmaterialet väster om Öresund till mycket stor del utgörs av en speciell kategori som påträffats med metallsökare, medan dessa helt saknas i det skånska materialet. Under en period utan inhemsk myntning kunde också främmande mynt fritt cirkulera. Den grundläggande frågan är hur variationerna i antal lösfynd (fig. 4) ska förklaras. De måste rimligen bero på olika långa präglingstider och kraftiga variationer i utmyntningens storlek. För att slutgiltigt fastställa vilka typer som är skånska krävs att man kan jämföra samtliga typers antal i lösfynd i Skånelandskapen och Bornholm med övriga Danmark. Haltanalyser kan möjligen också ge vissa ledtrådar.

Det är betydligt svårare att avgöra vilka Lundatyper, förutom MB 656, som ska föras till Valdemar. Denna hans första typ kan, med ledning av att antalet lösfynd av denna typ är 4-10 gånger högre än normalt, ha varit gångbar under fler än ett år under hans regering. Detta förefaller dock osannolikt med tanke på hans behov av pengar och att läget i Skåne var lugnt efter 1360. En möjlighet är att denna typ redan började präglas i september 1359 och att inget typskifte ägde rum i september 1360 p.g.a. oroligheterna i samband med Valdemars erövring av Skåne. I så fall skulle MB 678 ha präglats före Eriks kungatid i Lund. Valdemars Lundamylntning pågick till 1371 varefter myntningen kortvarigt återupptogs under Olof 1377.

Litteratur

Bornestaf, U. 1993: *Skånska borgarkrigsmynt 1241-1377. En kronologisk och korologisk studie*. Stockholm 1993. C-uppsats i arkeologi, Stockholms Universitet.

DMS: *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-c.1550*. Köpenhamn 1992.

DS: *Diplomatarium Suecanum*. Stockholm 1829-.

Galster, G. 1972: Valdemar Atterdags mønt. *NUM* 1972:8, 177-185.

Golabiewski, M. 1983: Studie av 1300-talsbrakteater i ett depåfynd från Närke. *Numismatiska Meddelanden XXXIV*, 105-122.

Grinder-Hansen, K. 1994: Hvor der handles, der spildes. Hvad 3000 mønter fortæller om Tårnborgh ved Korsør. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1994, 186-196.

Hbg: Hauberg, P.: *Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Köpenhamn 1900.

Jensen, J.S. 1977: Middelalderligt møntfund fra Rønne kirke. *Rønne købstad i 650 år* (red. R. Eveveng och J. Thoms). Rønne 1977, 39-46.

– 1984: Møntfund daterer overhvelvningen af Tune kirke på Sjælland til

ca. 1354-59. *NNUM* 1984:4, 67-69.

KDM: De skriftelige kilder til Danmarks middelalderlige møntvæsen. Et udvalg 1085-1500. København 1989.

MB: Mansfeld-Büllner, H.V., *Afbildningar av samtliga hidtil kjendte danske mønter.* København 1887.

Posselt, G. 1985: Nogle danske mønter med gejstlige fremstillinger før ca. 1150. *Hikuin* 11, 207-214.

Sjöstedt, L. 1954: *Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356-1359.* Lund 1954.

Thordeman, B. 1932: Myntfynden i Korsbetningens gravar. *Fornvännen* 1932, 23-39.